

УДК 811.161.1'373.23

Галина Бачинська

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ОНІМНОГО ПРОСТОРУ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

У статті проаналізовано особливості функціонування онімів у творчості М. Вінграновського. Описано типи власних назв, що використовуються автором. Висвітлено роль онімів у розкритті авторського задуму. Виявлено основні прийоми використання власних імен в аналізованих поетичних творах.

Ключові слова: онім, топонім, власна назва, антропонім, гідронім.

Статью посвящено рассмотрению особенностей функционирования онимов в творчестве Н. Винграновского. Описаны типы собственных имен, которые используются автором. Показано роль онимов в процессе апперцепции авторского замысла. Освещены основные приемы использования собственных имен в анализированных поэтических произведениях.

Ключевые слова: оним, топоним, собственные имена, антропоним, гидроним.

The article deals with the peculiarities of the functioning of onyms in the works of M. Vingranovsky. The types of onyms which are used by the author are described. It represents how onyms help to develop the author's conception. The main ways of the usage of anthroponyms in the analyzed poetry are represents.

Key words: onym, toponim, proper names, anthroponym, hydronym.

Лінгвокультурологічний напрям – один з актуальних у сучасному українському мовознавстві. Точного визначення лінгвокультурології в науці немає. Однак на думку В. В. Воробйова, лінгвокультурологія – це комплексна наукова дисципліна, яка вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури і мови у процесі її функціонування, досліджуючи вияви культури народу, що відбилися і зафіксувалися у мові [3, с. 5]. Лінгвокультурологічний напрям розкриває нові грані мовних явищ, дає відповідь на чимало досі не з'ясованих, але надзвичайно важливих питань. Останнім часом значну увагу мовознавці приділяють теоретичному випрацюванню засад загальної й літературної ономастики, узагальненню основних концептів як вихідних положень, які стануть у нагоді при розв'язанні актуальних проблем сучасного мовознавства. Становлення когнітивної лінгвістики в світі веде до когнітивної ономастики, яка тільки зароджується. Основна її проблема – буття власних назв у ментальному лексиконі, у мові мозку. Важливе значення у галузі когнітивної ономастики мають дослідження Ю. О. Карпенка та О. Ю. Карпенко [5; 6]. Когнітивна ономастика як частина когнітивної ономаціології ґрунтується на таких визначальних принципах сучасної лінгвістичної науки, як антропоцентризм, етноцентризм, менталізм, креативність та ін. Ономаціологічні та культурологічні аспекти ономастики як системи власних назв висвітлено у працях Ю. О. Карпенко, О. С. Кубрякової, О. О. Селіванової, Є. О. Отіна та ін.

Власні назви, на думку мовознавців, стають концептами «служують організаторами ментального лексикону, координаторами ментальної картини світу» [5, с. 5].

З'ясування власних назв як особливих концептів, уточнення теоретичних засад концептуалізації та ментальної реалізації онімних розрядів, з'ясування лінгвальної природи антропонімічного, топонімічного, хрононімічного та інших, має важливе значення для проблеми системного опису онімного простору певного письменника.

Мета нашої роботи – простежити лінгвокультурологічні особливості поетичних творів М. Вінграновського. Поезія М. Вінграновського в аспекті лінгвістичної проблематики була об'єктом нечисленних наукових студій. Художнє мовлення автора розглядалося принагідно у загальному контексті дослідження української поетичної мови ХІХ-ХХ століть – у роботах В. Герман, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт, І. Коломієць та ін. З огляду на брак розвідок, присвячених аналізу мовних особливостей у поезії М. Вінграновського, постає необхідність різноаспектного вивчення мовотворчості цього автора. Зокрема, ми ставимо перед собою завдання схарактеризувати українознавчі елементи відбиті у власних назвах.

М. Вінграновський був людиною широкого мистецького обдарування – поетом, прозаїком, сценаристом, кіноактором. І. Дзюба зауважує: «... ім'я М. Вінграновського звучить як метафора, в якій уособлюється все найкраще, найсвятіше і найдобріше, що вродилося на ниві красного письменства ...» [4, с. 6]. М. Вінграновський був талановитою людиною. Його художня обдарованість виявляється в тому, що він працював у різних жанрах. У творчому доробку письменника є ліричні та прозові твори. Через творчість М. Вінграновського можна збагнути історію нашого краю, психологію людей, особливості їхнього світосприйняття. Мова його творів є цінними матеріалом для тих, хто цікавиться і вивчає куль-

туру, побут, менталітет українців, адже особу поета творили «народ, люди, безпосередній культурний і моральний ґрунт [4, с. 7].

Багатогранність тематики та різноманітність жанрів у творах М. Вінграновського викликали появу у його доробку власних назв. У творчості цього автора ми знаходимо всі різновиди онімів. Це і антропоніми, і топоніми, і теоніми, і гідроніми і т.д., що свідчить про багатство виражальних засобів, філософізм, глобальний погляд на світ.

Зрозуміло, що «в творі дія відбувається в якомусь місці і в якомусь часі: власні назви мають місце й часові відповідати, виконуючи тим самим хронотопічну функцію, що обов'язково включає й етнічну кваліфікацію персонажів» [5, с. 6]. Але це не єдине завдання власної назви. Серед фахівців літературної ономастики не вщухає дискусія про промовистість онімів у художньому тексті, однак до сьогоднішнього дня ніхто не спростував тезу Ю. Тиняєва, що в художньому творі немає непромовистих імен.

Оними у художніх творах є найбільш експресивним і інформативним засобом, що визначає значний обсяг імпліцитної інформації. Вибір власних назв – справа автора, і суб'єктивний фактор тут дуже великий. Письменник підбирає і конструє всі компоненти ономастичного простору. Він знає характери, душевні і фізичні дані персонажів. Вибір імені може бути пов'язаний з художнім задумом, жанром, художньою школою і стилем. Іноді ім'я може сказати більше, ніж задумав письменник.

Вагоме місце у поезії М. Вінграновського відводиться теонімам. Власні назви – теоніми мають особливе смислове навантаження у риторичних звертаннях, окличних реченнях та риторичних запитаннях. Серед риторичних звертань трапляються здебільшого непоширені: «Та не дай, Боже ...» [1, с. 189]. Уживання теоніма Бог у поезії М. Вінграновського відображає християнські основи світогляду митця, який визнає існування Всевишнього, прославляє його велич, мудрість, любов, розуміє залежність від Творця кожного живого створіння, й тому числі й людини, усвідомлює відповідальність людей за свої вчинки перед Господом: «Ім Бог велів загинуть ...» [1, с. 253], «... «Як перед Богом кажу» [1, с. 253], «Богом битий» [1, с. 377]. Ліричний герой постає глибоко віруючою людиною, для якої молитва є способом спілкування із Богом, завдяки чому він відчуває себе вільною особистістю.

Окрім звертання до Бога, у творчій спадщині М. Вінграновського представлені хрононіми типу: «*Дихає Різдво*», «*дихають Пости*» [1, с. 260], «*Ніч на Івана-Купала*» [1, с. 272].

Зазначені хрононіми, в основному, позбавлені супровідних канотацій і уживаються здебільшого в ролі показника часу, пори року.

Топоніми охоплюють як українські географічні назви (*Україна* (8), (у дужках подаємо кількість фіксацій), *Київ* (6), *Кривий Ріг*, *Вінниця*, *Слав'янськ*, *Канів*, *Донбас*, *Обухів*, *Полтава*, *Ніжин*, *Одеса*, *Чернівці*, *Поділля*, *Галич*); так і неукраїнські (*Берлін*, *Москва*, *Америка*, *Африка*, *Туреччина*). Образ України – образ значущий. Він – вияв активного ставлення автора до світу, до дійсності, вияв пристрасної любові до життя, матері – Вітчизни.

Оними, залучені зі всього світу, націлені саме на сучасність і виконують дуже велику роботу – розкриття й викриття її сутності. При цьому зображується сучасність має й чітку просторову локалізацію в Україні. Неукраїнські власні назви є тільки фоновими, територією художнього зображення. Оними з усього світу, які й підкреслюють взаємопов'язаність усього, що діється на планеті, допомагають авторові глибше, точніше поставити діагноз зображуваному періоду.

У творчому спадку М. Вінграновського значний пласт становлять гідроніми: *Дніпро* (17), *Десна* (2), *Сиваш*, *Дунай*, *Дністер*, *Дон*, *Ворскла*, *Рось*, *Сула*. Образ Дніпра є чи не центральним. Дніпро у Вінграновського – це віднайдення себе у просторі, це точні координати приналежності себе до землі, до краю, до народу: «*На срібнім березі Дніпра слов'янська золота столиця*» [1, с. 217], «*Для щастя народу Дніпра Ми завжди у чімсь не встигали*» [1, с. 216], «*І квітів жовто-синя повінь Біжить навшипиньках до Дніпра*» [1, с. 95], «*Я люблю тебе, степом, Дніпром і Тарасом, Орлім ...*» [1, с. 13]. Цей образ допомагає поетові виразити свої особистісні, суб'єктивні чуття. Образ Дніпра – це символ великої національної сили, з яким пов'язується все найсвятіше, найдорожче. Поет ототожнює Дніпро із народом «*...Для щастя народу Дніпра Ми завжди у чімсь не встигали...*» [1, с. 216], із нацією «*Духовна міра нації Дніпра*» [1, с. 217]. Дніпро – це історична доля, з Дніпром асоціюється майбутнє України.

У системі онімного простору творів М. Вінграновського порівняно незначне місце займають власні назви людей. Так, серед антропонімів знаходимо як чоловічі імена: *Іван*, *Василь*, *Ілля*; так і жіночі: *Катерина*, *Юліана*, *Настя*, *Варвара*, *Марія*. Кількісно обмежено представлені варіанти імен, особливо зменшено-пестливі їх форми: *Сашко*, *Іваночко*, *Настка*, *Насточка*, *Марієчка*. Особливістю номінації осіб є сполучення власної назви з означенням: *моя Марієчка*, *немала Насточка*.

Засвідчені творами М. Вінграновського постаті історичних осіб: *Самійло Кишка*, *Сагайдачний*, *Остриця*, *Іван Богун*, *Ярослав*, *Северин Наливайко*, *княгиня Ольга*, *Святослав*. Вибір номінації історичних персонажів у художньому творі є відповідальним завданням письменника. Неодноразово поставало питання: чи є такі антропоніми об'єктом аналізу літературної ономастики? Переконливу відповідь на це питання дає Ю. Карпенко: «В художньому тексті імена історичних осіб, реальні топоніми стають компонентами літературної ономастики і починають «промовляти». Вони співвідносяться з тими ж денота-

тами, що і за межами твору. Але характер того співвідношення, у зв'язку з переходом з мови у мовлення, може суттєво змінитися... Світячись відображеним світлом – історичним (від реального денотата) і художнім (від створеного письменником образом), реально-історичне ім'я набуває в художньому творі і своє власне, ономастичне світло «[6,с.18]. І це дуже добре ілюструють реально-історичні антропоніми у поезії М. Вінграновського, що разом з реальними та реалістичними іменами вигаданих персонажів формують антропонімне поле.

М. Вінграновський – виразник ментально-духовного виміру буття українського народу, кожної людини з її особливою Любов'ю і прив'язаністю до рідної землі, природи, з системою цінностей та вищих устремлень.

Отже, онімний простір М. Вінграновського має виразне культурологічне обрамлення, спрямований на пізнання світу, людини і природи, відображає когнітивні особливості світосприйняття українців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вінграновський М. С. Вибрані твори: У 3 т. – Т. 1: / Вступна стаття Т. Салиги. – Тернопіль : Богдан, 2004. – 400с.
2. Вільчинська Т. Концепт «Бог» у поетичному тезаурусі Богдана-Ігоря Антонича / Т. Вільчинська // Науковий вісник ХДУ. Сер. Лінгвістика: зб.наук праць. – Вип. IV. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2006. – С.137-142.
3. Воробьев В. В. Лингвинокультурология (теория и методы). Монография / В. В. Воробьев. – М. : Изд-во Рос. у-та дружбы народов, 1997. – 331с.
4. Дзюба І. Духовна міра таланту / І.Дзюба // Вінграновський М. Вибрані твори. – К., 1986. – С. 6.
5. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія / О. Ю. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 328 с.
6. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику: міркування на базі твору Л. Костенко «Коротко – як діагноз». // *Linguistica slavica*: Ювілейний збірник на пошану І. М. Железняк. – К. : «Кий», 2002. – С.75-83.
7. Карпенко Ю.А. Специфика имени собственного в художественной литературе / Ю. А. Карпенко// *Onomastica*, г. XXXI, Wrocław etc., 1986. – S. 5-12.
8. Мацьків П.В. Концептосфера Бог в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси: автореф. дис. на здобуття наук. степеня доктора філ. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»/ Мацьків Петро Васильович. – К., 2008. – 35 с.
9. Стежка Ю. До питання функціонування лексем Бог і бог в українській мові (на матеріалі поеми «Енеїда» І. П. Котляревського / Юлія Стежка // Іван Котляревський і світова культура. – Полтава : Українське народознавство, 1997. – С. 185-189.